

Czingel Szilvia

Egy kép többet mond ezer szónál

A Fortepan és ami mögötte van

Gondolatok a „*minden múlt a múltam*” című kiállításról

Magyar Nemzeti Galéria, 2019. április 16. – szeptember 29.

Talán Joseph Nicéphore Niépce és Louis Daguerre sem gondolták, amikor 1839. január 7-én François Arago nagy tekintélyű fizikus és csillagász a Francia Akadémián bemutatta első fényképezőgépjüket, hogy a fényképezés az egyik legnépszerűbb műfaj lesz, és a korábban csak igen jómódú emberek kiváltságának számító „megfestett” élet, fénykép formájában, mindenki számára dokumentálható valósággá válhat. A fényképészetet, ezen belül a privát és családi fotók létrejöttét társadalmi igény hívta létre. A „vizuális háttértörténetek”, amire ez a műfaj lehetőséget ad, egy olyan világba adnak betekintést, ahová a nagy történelmi események dokumentálói sohasem. Jobb esetben, ahol a kép mögött történet is van, az oral history módszere további ismeretanyagot hoz felszínre az adott korban készült kép „alulnézeti” perspektívájáról.

Az úgynevezett privátfotózás az egyik legizgalmasabb műfajjá nőtte ki magát. Töretlen a karrierje, olyannyira, hogy a közösségi média számos platformján (Instagram, Facebook stb.) másodpercek alatt képek tömkelege nézhető a világhálón, ami kordokumentum, függetlenül attól, hogy ízlésese vagy sem.

Jómagam, 2006 óta a Centropa Alapítvány kutatójaként, egy közel 20 000 magyar és nemzetközi családtörténeti fotóanyagot kezelek, ahol zsidó családok mindennapjait dokumentáltuk, 100-120 éves időtávlatban. Ezért is volt számomra izgalmas, amikor tudomásomra jutott a Fortepan megalakulása, amelynek a kezdetektől figyelemmel kísérem a tevékenységét. Még jobban örültem, amikor a Nemzeti Galéria felvállalta, hogy a Fortepan képeit görccső alá vegye és kiállítást szervezzen a fényképarchívum képeiből, egy, Rakovszky Zsuzsa *Fortepan* című verséből vett idézettel: „*minden múlt a múltam*” címmel. A kurátor, Virágvölgyi István 200 kép kiválasztásával, sajátos szempontrendszer szerint rekonstruálja a 20. századi Magyarország mindennapjait, gyakran olyan mindennapi intimitást is

megmutatva, amire csak a privát fotók képesek. A kiállításban szereplő fényképek képzeletbeli életkorok köré rendezett fotók. Személyes szűrőn keresztül azt a heideggeri gondolatot boncolgatják, mely szerint mindent meg tudunk változtatni, de a kort, amelyben élünk, nem. A kiválasztott képek pedig erre a gondolatra reflektálnak.

A bemutatott képek privát, de – ahogy a kurátor is kiemeli – nem kizárólagosan amatőr képek. A kiállítás koncepciója, hogy a fotókat a csecsemőkor/gyerekkor/nagygyerekkor/ fiatal felnőttkor/idősebb kor tematikája köré rendezték, azért is izgalmas, mert így egymás mellé kerülhetnek olyan képek is, melyek közt akár 70-80 év is lehet időben, de tematikailag mégis összetartoznak: ilyenek például az emberélet nagy fordulói.

Budapest IX., Ráday utca a Kálvin tér felől nézve, 1945.
Fortepan KÉPSZÁM: 58305 ADOMÁNYOZÓ:
FORTEPAN/JEVGENYIJ HALDEJ FELVÉTELE

Bár a hazai fényképekkel foglalkozó múzeumok, gondolok itt a Mai Manó Háza, vagy a kecskeméti Magyar Fotográfiai Múzeumra, sőt szinte minden helytörténeti múzeum is őriz hasonló fotókat, a Fortepan áldozatos munkája kellett ahhoz, hogy ne csak mindig fotóművészeti kiállításokon vegyünk

Budapest VII., Kazinczy utcai orthodox központ, 1946.

Fortepan KÉPSZÁM: 104693

ADOMÁNYOZÓ: HÁMORI GYULA

részt, nem lebecsülve fontosságukat és értéküket. Hozzá kell tennem, hogy a Fortepan számos olyan amatőr fényképész képeit is archiválta, akik művészi szinten fotografáltak; említést érdemel például Berkó Pál, aki nagyon tehetséges amatőr fotós volt. A képek között számos Klösz György-felvétellel is találkozhatunk, akit a magyarországi városfotózás úttörőjeként tartunk számon. Nagyon fontos kiállítást sikerült a Fortepan csapatának megalkotnia, mert a bemutatott anyagban, a hivatalos történelem mellett az „intim történelem” is létjogosultságot kapott, aminek révén láthatóvá vált a korábban láthatatlan.

Nem tudjuk az órát visszaállítani. Nem tudunk 1917-ben bemenni Budapesten abba a családi üzletbe, amely előtt egy család fényképezéshez pózol. Abbáziában vagy épp a Balatonon sem lehetünk együtt 1920-ban egy jómódú nyaraló családdal. Ugyanúgy, ahogy nem léphetünk be abba a magyarországi fotóműterembe sem, ahol 1930-ban egy ifjú fiú bar micvája után, éppen portrét készül csináltatni. Nem vehetünk részt egy fiatal zsidó pár Bethlen téri esküvőjén sem, amely 1930-ban igazi hagyományos zsidó lakodalom volt és nem vásárolhatunk Verpelét kóser pincészetében sem, ahol 1965-ben Weisz Márton, az Orthodox Rabbitanács elnöke épp a rituális alkalmasságot vizsgálja. A képek viszont mesélnek az I. világ háború előtti és utáni, egészen a jelenkorig kiterjedő közel 120 évről, egyúttal a közép- és kelet-európai életforma sokszínűségéről. A családi fotók révén a képek olyan mindennapi területeket is felölelnek, mint a gyereknevelés, a fiatalabb generációknak továbbadott hagyományok, életmód és szokások, értékek és viselkedésminták, melyek a hagyományos történetírás módszereivel egyébként nehezebben megközelíthetők.

A Fortepan vállalkozás nem előzmények nélküli. Az 1980-as években az akkori Művelődéskutató Intézetben a Vitányi Iván által irányított Privátfotó-program hasonlót tett,¹ csak akkor még az internetnek híre hamva sem volt. A Fortepan ezt a nagy-szerű lehetőséget használta ki, és egy kattintással tette sokak számára ingyenesen hozzáférhetővé közel 120 év mindennapi valóságát.

A fotográfia világa rabul ejti az embert, és annak, aki belecsöppen ebbe a rendkívüli milióbe, nincs menekvése. A Fortepan pontosan erre a gondolatra apellál: egy szabad felhasználású, közösségi fotóarchívumot hozott létre, ahol több mint száz-ezer archív fénykép található. Több száz család, amatőr és hivatásos fotós, illetve közgyűjtemény fényképei alkotják az adatbázis anyagát. A Fortepan digitális gyűjtemény fényképeit, két középiskolai osztálytárs, Tamási Miklós és Szepessy Ákos kezdték el gyűjteni még az 1980-as években. A kidobált, ócskapiacokon felbukkanó amatőr fotók és negatívok rendszeres gyűjtésével jött létre ez a páratlan gyűjtemény. Kultúrtörténeti egyediségét a fényképek hatalmas száma adja, ugyanis több mint 110 000 fénykép van most a birtokában, ami hónapról hónapra bővül. A Fortepan online adatbázisának idővonalra felfűzött képsorait nemcsak nézegetni való jófajta időtöltésnek gondolom, hanem számos tudományos publikáció, kiállítás képanyagát biztosítják ingyenesen nap mint nap az egyedülálló projekt munkatársai.

Arcát púderező nő, 1938.

Fortepan KÉPSZÁM: 62460 ADOMÁNYOZÓ: A R

A kiállítás kapcsán polémia alakult ki arról, hogy kevés a zsidósággal és a holokauszttal kapcsolatos kép a kiállításban és általában a Fortepan archívumában. Ha beírjuk a keresőbe a zsidóság szót, 665 képet ad ki.² Ez a szám még alacsonyabbra szűkül,

1927. Albertfalva, Holcsek József fodrászüzlete
Fortepan KÉPSZÁM: 32030

ha a keresést a vézskorszakra szűkítjük. Fotótörténettel foglalkozók egyöntetű véleménye, hogy a holokauszti időszak a hazai zsidóságról készült képeket tekintve szinte teljesen fehér folt a magyar fotótörténetben. Az okokat Tamási Miklós abban látja, hogy a zsidó családoknak a háború alatt be kellett szolgáltatniuk főbb vagyontárgyaikat, így fényképezőgépeiket is.³ A Centropa fényképgyűjteményében sem jobb a helyzet: pár sárga csillaggal pózoló családon, munkaszolgálatban dolgozó emberen, illetve Bergen-Belsenben felszabadult, a svéd Vöröskereszt által megmentett túlélők kórházi ápolásán kívül más kép nem található. A csodával határos az az egy darab fénykép, amely Buchenwaldban készült, és az egyik felszabadító amerikai katona készítette a foglyokról. A lélektani összetevőkön túl, ami a „saját szégyen” azonnali feledése, tudatos nem dokumentálása az átélt borzalmaknak, véleményem szerint azért is hiányos, mert definiálásra vár még az a fotótörténeti kategória, hogy pontosan mit tekintünk holokausztfotónak. Erre jött létre az a legújabb kezdeményezés, a holo-

kausztfoto.hu. A Fortepan munkatársai is az életrehozó stáb között vannak. A legfrissebb kezdeményezés a következőként értelmezi a holokausztfotó fogalmát: „Holokausztfotó” – ami zsidók diszkriminációját ábrázolja és a történelmi Magyarországon készült 1938–1948 között, vagy ami magyarországi zsidók külföldi meghurcolását mutatja be ugyanebben az időszakban.”

A magyar zsidóság kutatóinak és a Fortepan munkatársainak is felhívnom a figyelmét a Centropa igen jelentős fotóarchívumára, ahol igen nagy fotóanyag található. Olyan közös pontokra is tennék ajánlást, mint például Kinszki Imre igen jelentős, de torzón maradt életművének privát-családtörténeti képei, amelyeket fellelhetjük a Centropa, de a Fortepan adatbázisában is. Ezeket a képeket hosszú családtörténet egészíti ki, így amit a Fortepanon nem tudhatunk meg a képről, azt a Centropa oral history anyagából igen.

Vajon visszakereshetők-e az elmúlt század eseményei az egyéni életidőben rögzített családi fényképkorpuszokon? Nemcsak a meglévő, de a hiányzó események is beszédesek, a zsidóság esetében különösen azok. A kor divatja szerint elkészült családi fotók a zsidók körében is népszerűek voltak, a családi albumokban számos ilyen kép lapult. Ezzel szemben – a képi megörökítés tilalma miatt – a zsidó ünnepeket megörökítő fotó alig található. A családok birtokában levő fényképek az egyéni életutak vizuális kísérői: több felületen is érintkeznek a szövegekkel, miközben olyan tartalmakat hordoznak, amelyek más módon nem válhatnának nyilvánvalóvá.⁴

Itt térnék vissza e nagyszerű és hiánypótló kiállításhoz. Van a kiállításban 15 plusz egy olyan kép, ahol 15 plusz egy izgalmas történet is megjelenik, amelynek elmesélése a képek elkészítésének háttértörténetével is megismerteti a kiállítás nézőit. Ilyen történet az 1956-ban meghalt Hegedűs István öt-tusa-világbajnok története, aki modellje volt a régi 20 forintos bankjegyeknek. A Kádár-kori BRFK-helyszínélő fotókon pedig azt a nyomort láthatjuk, amelyben gyakran ma sincs változás.

A Fortepan gyűjteményében és a kiállításban sem áll meg az idő 1945-ben, mint sok történeti kiállítás esetében. Láthatók képek a Sztálin-szobor 1956-os ledöntéséről, az 1970–1980-as évek lázadó ifjúságáról, vagy ingázó munkásokról készült, betiltott fotók 1964-ből.

A privát fotó jellegzetesen 20. századi jelenség. Ezek a fényképek a nagy történelmi eseményeket és a személyes történeteket lokális, alternatív jelentésekkel egészítik ki, vagy árnyalják. Ilyen fotópár a kiállításban annak a lánynak két fényképe, aki

Budapest XV. Rákospalota, Régi Fóti út 77., zsinagóga, 1943,
Fortepan KÉPSZÁM: 92625 ADOMÁNYOZÓ: FORTEPAN/ALBUM002

ugyanabban a könyvtárszobában kislánként, jó pár évvel később pedig nagylánként látható.

A kiállításinstallációban utalásszerű tárgyakat is elhelyeztek: stílusosan az egykori váci Forte gyár negatív filmjének tekerseit, amelyről a Fortepan archívumot elnevezték, de a ledöntött Sztálin-szobor letört füle is látható itt. A tárlat erős érzelmi hatást kelt, elég csak elolvasni azokat az olvasói leveleket, ahol családok megható levelekben próbálják átmenteni a múltjukat, reménykedve abban, hogy ezzel hozzájárulnak és részesévé válnak annak a „nagy családi fotóalbumnak”, amiről a Fortepan százezres képgyűjteménye szól.

A Fortepan sokkal több képgyűjteménynél. Olyan vágyott és manapság hiányzó emberi vágyakra reagál, mint a nagy közösséghez való tartozás, a szabadság, a befogadás és az önkéntesség, hiszen bárki segíthet képek, helyszínek, történetek és személyek felkutatásában, azonosításában és az archívum folyamatos bővítésében, önzetlenül. Mivel a képeknek nincs jogdíja, így a munkatársak nem is tudják, milyen nagy micvét teljesítenek nap mint nap.

Otthoni fotó albuma jó esetben mindenkinek van. A fotográfia feltalálásával megnyílt az út a

mindennapi élet vizuális dokumentálása felé. A korszerű információs technika gazdag lehetőségeinek kihasználásával az eredmény izgalmas, szellemes és fordulatos, igazolja a mondást: egy kép sokszor többet mond, mint ezer szó. A műfaj és a tárlat sikerességét mi sem bizonyítja jobban, hogy meghosszabbították a kiállítás nyitvatartását.

JEGYZETEK

¹ Szegő György: *Privátfotó (Szimbólumszótár)*

http://fotomuveszet.net/korabbi_szamok/199912/szego_gyorgy_privatfoto_szimbolumszotar?PHPSESSID=2cb1249252cd98e1fe1b6271e7a226a4. Utolsó letöltés: 2019. augusztus 17.

² Meg kell jegyeznem, hogy a számok a 2019. augusztus 17-ei állapotot tükrözik. Mivel az archívumba folyamatosan töltönek fel képeket, a zsidósággal kapcsolatos képanyag is folyamatos mozgásban van, ami a találatok számát illeti.

³ Kácsor Zsolt: *Zsidók a Fortepan gyűjteményében*. <https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/mazsihisz-hirek/zsidok-a-for-tepan-gyujtemenyeben>. Utolsó letöltés: 2019. augusztus 17.

⁴ Kunt Ernő: *Fotoantropológia – Fényképezés és kultúrákutató*. 1995. <https://docplayer.hu/5739940-Kunt-erno-fotoantropologia.html>. Utolsó letöltés: 2019. augusztus 17.